

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 9. do 12. februara 2010. godine, donijela je

O D L U K U

I

Graditeljska cjelina - Šarena (Časna, Atik, Gradska, Behram-begova) džamija sa haremom, ulazni portal i mjesto Behram-begove medrese u Tuzli, općina Tuzla, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čine Šarena (Časna, Atik, Gradska, Behram-begova) džamija sa haremom, ulazni portal i mjesto Behram-begove medrese u Tuzli.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru koji obuhvata k.č. 151/1, 151/2, 3/1 i 3/2 (novi premjer), što odgovara k.č. 4/75, 4/76, 4/77, 4/78, 4/100 i 4/101 (stari premjer), k.o. Tuzla, zk. uložak br. 1999 i 452, k.o. Tuzla, općina Tuzla, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini („Službene novine Federacije BiH“, br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju, restauraciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) će utvrditi tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

S ciljem **trajne zaštite** nacionalnog spomenika, na prostoru definiranom u tački I stav 2. utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- Na objektu Šarene (Časne, Atik, Gradske, Behram-begove) džamije dopušteni su konzervatorsko-restauratorski radovi uključujući i one radove čiji je cilj prezentacija nacionalnog spomenika i radovi koji će osigurati održivu upotrebu objekta, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);
- Nije dopušteno izvođenje radova koji bi mogli ugroziti nacionalni spomenik;
- Dopušteno je korištenje nacionalnog spomenika u njegovoj izvornoj namjeni;
- Dopušta se rekonstrukcija izvorne kupole i krova-baldahina nad sofama nakon analize konstruktivnih uvjeta i u skladu sa izvornim projektom;
- Potrebno je uraditi projekat konstruktivne sanacije, te uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručni nadzor nadležne službe zaštite sanirati oštećenja i dodatno osigurati temelje od slijeganja;
- Spomenik je dostupan javnosti;
- Izvršiti sanaciju oštećenja na fasadi;
- Ukloniti klima uređaj sa sjeveroistočne fasade džamije;
- Dopušta se rekonstrukcija Behram-begove medrese u izvornom obliku i gabaritima (prizemni objekat sa ravnim krovom) uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručni nadzor nadležne službe zaštite. Nosiva konstrukcija treba biti savremena i lagana koja neće vršiti velika opterećenja na tlo, koje je sklono slijeganju;
- Dopuštena je interpolacija šadrvana sa savremenim iskazom.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kome su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka će se dostaviti Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite, općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u „Službenom glasniku BiH“.

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Broj: 06.3-02.3-71/10-8
11. februar 2010. godine
Sarajevo

**Predsjedavajuća Komisije
Ljiljana Ševo**

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2 stav 1. Zakona o provođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, „nacionalni spomenik“ je dobro, koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za šta ne postoji vremensko ograničenje, i bez obzira na to da li je za navedeno dobro podnesen zahtjev.

Centar za islamsku arhitekturu Sarajevo podnio je, dana 10. februara 2003. godine, prijedlog/peticiju za proglašenje nepokretnog dobra: Behram-begova (Atik-stara, Šarena) džamija u Tuzli nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

JU Behram-begova medresa podnijela je, dopisom broj 02/1-52/10 od 22. januara 2010. godine, prijedlog/peticiju za proglašenje starog objekta i dvorišta Behram-begove medrese u Tuzli (na skveru) nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Šarena (Časna, Atik, Gradska, Behram-begova) džamija izgrađena je 1888. godine na mjestu gdje je bila najstarija tuzlanska džamija izgrađena prije 1533. godine. Džamija, medresa i mekteb izgorjeli su u požaru koji je zadesio Donju Tuzlu 10. septembra 1871. godine. Šarenu džamiju projektovao je Franc Mihanović (adaptacije su rađene po projektu Franca Kurila). To je rijedak i izuzetan primjer džamije tog vremena i stila, a njenom značaju doprinosi originalna slikana dekoracija koja je sačuvala izvornost iako je djelimično malterisana na fasadama.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis, arhitektonski snimak i fotografije;
- podatke o intervencijama i radovima na dobru, itd.;
- uvid u sadašnje stanje dobra, dana 19.10.2009. godine;
- stav vlasnika (Medžlis IZ Tuzla i JU Behram-begova medresa u Tuzli) kojim se podržava proglašenje dobara nacionalnim spomenicima;
- kopija katastarskog plana za katastarske čestice broj 151/1 i 151/2 (novi premjer); izdat dana 13.10.2009. godine, uz izvod iz posjedovnog lista broj 1442, sa identifikacijama katastarskih čestica broj 4/75, 4/76, 4/77 i 4/78 po starom premjeru; izdat dana 13.10.2010. godine;
- kopija katastarskog plana za katastarske čestice broj 3/1 i 3/2 (novi premjer); izdat dana 15.01.2009. godine uz izvod iz posjedovnog lista broj 342, sa identifikacijama katastarskih čestica broj 4/100 i 4/101 po starom premjeru; izdat dana 15.01.2010. godine;
- zemljišno-knjižni izvadak broj 1999, izdat dana 15.10.2009. godine;
- zemljišno-knjižni izvadcii broj 1999 i 452,
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištene dokumentacije u okviru ove odluke.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Zgrada Šarene džamije u Tuzli nalazi se na blagom uzvišenju u Atik mahali u Tuzli. Ulaznu sekvencu objekta čini i pripadajući harem sa nekoliko mezara koji su stariji od zgrade Šarene džamije. Sjeverno od džamije nalazila se zgrada Behram-begove medrese od čega je danas sačuvan samo ulazni portal u objekat. Ispred ulaznog portala nalazi se skver (kružni tok), pa se često i Šarena džamija naziva džamija na Skveru.

Nacionalni spomenik je Zgrada Šarene (Atik, Časne, Gradske, Behram-begove) džamije sa haremom, ulazni portal i mjesto Behram-begove medrese koji se nalaze na lokaciji označenoj kao k.č. br. 151/1 i 151/2; 3/1 i 3/2 (novi premjer); čemu odgovara k.č. 4/75; 4/76; 4/77; 4/78; 4/100 i 4/101 (stari premjer); k.o. Tuzla; zemljišnoknjižni uložci 1999 i 452; k.o. Tuzla, općina Tuzla, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Arheološkim istraživanjima koja su vršena na području nekadašnje Gornje i Donje Tuzle pronađeni su arheološki ostaci još iz prahistorije. Od nastanka pa do danas prostor današnje Tuzle i njene okoline veže se za rudnike soli i njenu eksploataciju. Neolitsko naselje u Donjoj Tuzli prostiralo se na padini desne strane rječice Jale, čiju je najvišu tačku predstavljalo „dominantno mjesto gdje se danas nalazi Stara ili Šarena džamija“(1).

Razvoj Donje Tuzle iz varoši u kasabu(2) počinje izgradnjom džamije koja je nosila naziv Časna, te se i sama mahala po njoj zvala Časna mahala. Razvojem Donje Tuzle nastaju i nove mahale. Od 1910. godine Donja Tuzla se zove samo Tuzla.

Časna džamija prvi put se spominje 1548. godine, a pretpostavlja se da je izgrađena poslije 1533. godine, jer se u pomenutom spahijskom popisu ne pominje(3). Također je njen utemeljitelj nepoznat. Vakuf Časne (Atik) džamije nastao je u prvoj polovini XVI stoljeća. Nije poznato ko je osnovao vakuf. Početkom XVII stoljeća Behram-beg(4) je osnovao Vakuf a u vakufnami se kao dijelovi vakufa navode obnovljena Časna (Atik) džamija i novoizgrađena medresa(5). Za džamiju se često koristi i naziv Behram-begova džamija, iako Behram-beg nije njen utemeljitelj.

Medresu prvi put u pisanim izvorima spominje biskup Olovčić 1674. godine i naziva je *Collegium impiorum Softarum*(6). Gradnjom drugih džamija u Donjoj Tuzli, Časna džamija dobiva i naziv Atik (Stara) džamija. Kako se naziv džamije mijenjao i mahala se nazivala džamijska, potom Časna pa Atik. Do sredine XVI stoljeća, ova mahala bila je najznačajnija mahala u Donjoj Tuzli.

U XVII stoljeću džamiju obnavlja Behram-beg U *Yevmiye defterleri*, pod „Memlehatejn” se spominje kao Behram-begova džamija 1669. i 1701. godine(7). Ova džamija bila je „zidana ćerpičom sa drvenim kubetom(8) bez munare”(9). Medresa, koja je sagrađena u vrijeme obnavljanja džamije u njenoj neposrednoj blizini činila je dio jedinstvene cjeline. Uz džamiju i medresu postojao je i Atik mekteb koji je kao vakuf uspostavljen u XVI stoljeću(10). Džamija, medresa i mekteb izgorjeli su u požaru koji je zadesio Donju Tuzlu 10. septembra 1871. godine(11).

Prije 1888. godine po projektu arhitekta Franca Mihanovića(12) i odobrenju okružnika Antuna Vukovića izgrađena je džamija u pseudomaurskom maniru. Pripada tipu jednodostornih džamija sa kupolom. Zbog dvobojne fasade karakteristične za pseudomaurske građevine i bojenog enterijera u narodnoj tradiciji poznata pod imenom Šarena.

U Salnami iz 1888. godine (1306 hidžretske godine) na strani 39. piše: „Dvjesto godina bila na istom mjestu drvena džamija bez munare, a na njenim temeljima podignuta sada ova lijepa džamija sa munarom.”(13)

Kako je usljed skidanja olovnog pokrova kupole došlo do oštećenja drvene konstrukcije kupole, arhitekt Franc Kuril je 1895.(14) godine izradio projekat adaptacije, prema kojem je izvorna drvena kupola zamijenjena četverovodnim krovom. Iako projektom nije bilo predviđeno rušenje stubova i krova nad sofama, oni su pri obnovi srušeni i izrađene su sofe sa zidanim stubovima povezanim potkovičastim lukovima i pokrivena trovodnim krovom.

Behram-begova medresa izgrađena je 1893. godine. Izgrađena je u neposrednoj blizini nekadašnje Atik medrese, koja je nestala u požaru. Behram-begova medresa bila je prizemna zgrada pokrivena ravnim krovom koji je ubrzo nakon izgradnje počeo propadati, jer tadašnje tehnike izrade ravnog krova nisu odgovarale klimatskim uslovima. Projekat adaptacije radio je arhitekt Franc Mihanović. Nakon izrade projekta i odobrenja od Zemaljske Vlade medresa je dobila sprat i novi četverovodni krov. Otvorenje adaptirane medrese bilo je 29. aprila 1907. godine(15).

Godine 1939. medresa je uz sjeverno krilo dograđena u prizemlju i na spratu, kada su njeni ukupni kapaciteti porasli na dvadeset prostorija za nastavu i internat za 120 učenika.

U zgradi medrese je od 1912 – 1923 godine bilo smješteno ratno sirotište. Rad medrese nije bio prekinut nego se samo odvijao u drugom objektu(16). Medresa se ponovo useljava u svoju zgradu 1923. godine. Medresa je prestala sa radom 17. januara 1949. godine(17). Poslije zatvaranja medrese u zgradi su bile smještene ekonomska, potom medicinska te upravna škola, Historijski arhiv i Muzej istočne Bosne.

Nekonstruisana i neplanska eksploatacija soli na prostoru nekadašnje Donje Tuzle, koju je pratilo tonjenje i slijeganje zemljišta, dovela je do propadanja i rušenja niza objekata. Zgrada Medrese u toku 1973. i početkom 1974. godine počela je naglo propadati, što je dovelo do rušenja objekta u aprilu 1974. godine.

Inicijativom akademskog slikara Mevludina Ekmečića iz Tuzle sačuvan je ulazni portal u medresu, koji je nakon rušenja ostalog dijela zgrade restauriran krajem februara 1975. godine. Nije sačuvan izvorni tarih nad ulazom u medresu.

2. Opis dobra

Šarena (Časna, Atik, Gradska, Behram-begova) džamija u Tuzli izgrađena je 1888. godine, na mjestu najstarije džamije u Tuzli. Građena je u pseudomaurskom maniru. Spajanje tradicijske arhitekture i stranih utjecaja rezultirali su stvaranjem posebnog arhitektonskog izraza. Reljefna i slikana dekoracija, koja je jedna od glavnih odlika pseudomaurskog manira, na Šarenoj džamiji u Tuzli je jedna od najljepših u Bosni i Hercegovini. Dekoracija na ovom objektu je reljefna i slikana. U svim oblikovnim odlikama – obradi fasade, obliku otvora, korištenju dekorativnog elementa nazubljenih prsobrana, u vijencima, kao i u obradi unutarjosti korišten je oblikovni izraz pseudomaurskog manira.

Džamija pripada tipu jednodostornih džamija. Džamija je izvorno imala drvenu kupolu nad unutarnjim molitvenim prostorom. Munara je kamena sa zidanom punom bazom na koju je postavljen osmougaoi trup munare sa otvorenom šerefom, pokrivenom lukovičastom kupolom. Nad sofama je bio izvorno izveden trovodni krov u obliku baldahina, čija je završna obrada identična obradi fasade, a dvobojne trake se spuštaju od vrha prema dnu krova. Stubovi na sofama su drveni sa reljefnom *stucco* dekoracijom na lukovima. Lukovi potkovičastog oblika sa *stucco* dekoracijom pojavljuju se i u enterijeru - na mahfilu i mimberu. Godine 1895. kupola nad unutarnjim prostorom zamijenjena je četverovodnim krovom sa naglašenom strehom. Džamija i danas ima taj četverovodni krov. Sofe izrađene od drveta sa baldahinom su srušene 1960. godine i umjesto njih izgrađene su nove sofe sa osam zidanih stubova, međusobno povezanih lukovima. Umjesto krova oblika baldahina, kao pandan četverovodnom krovu, sofe bivaju pokrivena trovodnim krovom sa strehom.

Objekat je u osnovi dimenzija 10.29 x 12.90m. Ukupne dimenzije sofa su 7.00 x 4.60m. Visina

zidanog dijela objekta iznosi cca. 10.00m a visina sofa od terena do vrha krova cca. 8.30m. Ukupna visina objekta do vrha alema na kupoli iznosila je cca. 17.00m, a do vrha novog četverovodnog krova cca 11.60m. Munara je do vrha alema visoka cca. 23.00m.(18)

Džamija i sofe podignute su na kameni postament, na koje se penje stepeništem sa četiri visine, postavljenim centralno između sofa. **Sofe** su od kote terena podignute za 80cm. Stubovi na sofama su pravougaonog poprečnog presjeka dimenzija 64 x 34cm. Stubovi imaju bazu malo širu od tijela stuba visine 83cm, tijelo stuba visine 1.83m. Stubovi koji se nalaze na uglovima sofa (zapad i sjever) su spojeni pa se čini da stubovi imaju oblik slova „L“. Između stubova, na obje sofe, postavljena je niska ograda. Na tijelo stuba naliježe kapitel koji se stepenasto širi samo prema prostoru između stubova koji su međusobno povezani lukovima. Na kapitele naliježe potkovičasti luk. Zid iznad luka i stubova je puni i završen je profiliranim vijencem. Trovodni krov oslonjen je na zidove sofa.

Ulaz u džamiju postavljen je u osovini objekta, na sredini sjeverozapadnog zida. Ulazni portal naglašen je istaknutim okvirom sa obje strane i iznad vrata. Okvir je jednostavan, bez profilacija. Unutar otvora smještena su dvojna drvena dvokrilna vrata, jedna uz vanjski, a druga uz unutarnji rub zida. Sa obje strane ulaza smješten je po jedan prozor oblika pravougaonika koji na gornjoj strani prelazi u potkovičasti luk. Oko potkovičastog luka prozora, izvedena je tanka, blago ispupčena profilacija. Prozori sa vanjske strane imaju rešetku koja ima zaštitnu i dekorativnu ulogu. Drvene letvice spojene su u romboidna polja koja su popunjena sa malim staklima sa brušenom dekoracijom. Polja rešetke naizmjenično su prozirna i brušena, sa i bez dekoracije. Na starim razglednicama se vidi da je ulazna fasada bila izvorno bogato dekorisana. Imala je prelomljeni luk iznad portala i tarih iznad njega, dok su iznad prozora bila reljefno ukrašena polja. Cijela zidna površina bila je ukrašena. Možemo pretpostaviti da se radio o moleraju i plitkom reljefu u kombinaciji, koji je kasnijim intervencijama na fasadi prekriven. Danas na ulaznoj fasadi nema tariha nad ulazom, niti dekorativnog moleraja.

Na **sjeveroistočnoj fasadi** nalaze se tri prozora u donjoj zoni i četiri prozora-bifore u gornjoj zoni ili zoni bifora. **Jugoistočna fasada** u donjoj zoni ima dva prozora a u gornjoj dvije bifore između kojih se, iznad mihraba, nalazi okrugli prozor. **Jugozapadna fasada** ima tri prozora u donjoj i tri bifore u gornjoj zoni.

Donja zona i zona bifora razdvojene su profiliranim horizontalnim vijencem.

Prozori u donjoj zoni identični su prozorima na sofama.

Uska elegantna bifora oslanja se na tri stuba sa pojednostavljenim geometrijsko-floralnim ukrasima na kapitelu i bazi (cik-cak linija i list akantusa). Stub u sredini je kružne osnove, dok druga dva, kvadratne osnove dijelom ulaze u zidnu plohu. Vrh bifore razgranat je u dekorativni element djeteline sa tri lista od kojih dva čine njezine lukove, a treći je naglašen zatvorenim kružnim poljem. Unutrašnjost prozora popunjena je jednakim drvenim kvadratima ukrašenim vitražnim staklom.

Iznad zone bifora nalazi se završni vijenac, izveden kao plitki reljef u dva reda stalaktita. Prvi red postavljen je odmah nad reljefnim poljima nad biforama i on je izveden u formi udubljenih, dok je drugi red izveden u formi ispupčenih stalaktita. Način izvedbe stalaktitnog vijenca je plitki reljef koji nije tipičan za ovu vrstu. Izvorno je završni stalaktitni vijenac bio završen stepenastim grudobranom. Kako je izvorna lukovičasta kupola zamijenjena četverovodnim krovom, uvidom u sadašnje stanje nije bilo moguće utvrditi da li su neki dijelovi istog sačuvani ispod novog krova. Izvorno je fasada imala dvoslojno bojenu fasadu u alternaciji crvenih i žutih horizontalnih traka.

Munara je postavljena uz jugozapadni zid džamije. Baza munare je visoka koliko i zidovi džamije, sa četverougaonom osnovom, dimenzija 2.46 x 2.75 m. Na bazi munare nalaze se tri prozora. Prozori su kao u prvoj zoni, samo je njihov pravougaoni dio niži u odnosu na njih. Nema drvene rešetke sa vanjske strane prozora. Prozori su napravljeni od željeznih profila. Donji pravougaoni dio ima dva kanata koji se otvaraju i dio potkovičastog luka je ustakljen i fiksiran. Kaca munare ima osmougaonu osnovu sa vanjskim prečnikom 1.90m. U srednjem dijelu tijela munare, u njegove dvije trećine nalaze se uski izduženi prozori sa lukom na vrhu. Na svakoj naizmjeničnoj stranici munare smješten je po jedan prozor te ih ukupno ima osam. Ovaj dio munare izvorno je bio bojen dvobojno, kao i fasade džamije. Prve dvije trećine srednjeg dijela munare od njegove treće trećine razdvojene se ispupčenim vijencem. U ovom polju se iznad svakog izduženog prozora javlja mali okrugli otvor. Skoro pri vrhu srednjeg dijela munare nalazimo još jedan horizontalni vijenac. Iznad vijenca koji je dijelio srednji dio munare na dva dijela pa do šerefe nije bilo horizontalnih bojanih traka. Ispod šerefe, na vrhu tijela munare u plitkom reljefu urađeni su stalaktitni vijenci kao na vrhu zidova džamije. Šerefu nose male željezne konzole postavljene na spojeve stranica munare. Šerefa ima željeznu platformu i željeznu ogradu. Ograda ima osam stubića povezanih sa tri horizontalne, dvije dijagonalne i jednom vertikalnom šipkom na sredini. Način na koji su međusobno spojene podsjeća na osmougaonu zvijezdu. Željezni stubići ograde su viši od ograde i pri vrhu imaju male željezne kapitele.

Stubići su povezani lukovima od drveta. Iznad lukova, a ispod završnog drvenog profiliranog vijenca koji nosi lukovičastu kupolu nad šerefom, nalaze se pravougaona polja sa letvicama postavljenim u rešetku. Na vrhu kupole nalazi se željezni šiljak koji nosi alem munare.

Unutarnji prostor džamije dijelimo na ulazni hol, centralni prostor i mahfil. **Ulazni hol** je od glavnog prostora odvojen masivnim zidanim stubovima. Uz sjeverozapadni zid džamije u pravcu sjeveroistok-jugozapad nalazi se dvokrako drveno stepenište za mahfil. U sjevernom uglu džamije, između stepeništa i centralnog prostora smještena je mala prostorija za imama. Vrata se nalaze u pregradnom zidu prema ulaznom holu. Pregrada prema centralnom prostoru prati vanjsku liniju stubova i u njoj se nalazi mali prozor. Ostali dio ulaznog hola je slobodan.

Centralni molitveni prostor džamije je kvadrat sa unutarnjom stranicom od 9.00m. Visina prostora je 8.00m. U osovini sa ulaznim portalom nalazi se **mihrab**. Uz sjeveroistočni zid postavljen je **mimber** a **čurs** uz jugozapadni zid.

Mahfil se nalazi iznad ulaznog hola. Sa mahfilu se kroz vrata smještena u jugozapadnom zidu ulazi u munaru. Stepenište munare je drveno sa centralnim stubom. Stubovi koji dijele ulazni hol od centralnog molitvenog prostora nastavljaju se i na mahfilu. Masivni stubovi su kombinovani sa drvenom ogradom, drvenim stubovima i potkovičastim lukovima. Uz masivne stubove, na njihovim vanjskim uglovima, postavljeni su vitki drveni stubovi, kružnog poprečnog presjeka, po dva sa svake bočne strane masivnog stuba. Na taj način formirana su tri otvorena polja. U svakom polju nalaze se četiri drvena stuba, spojena potkovičastim lukom koji ima širinu masivnog stuba. Osnovne baze drvenih stubova postavljene su na pod mahfila i imaju visinu ograde mahfila od 80cm. Prostori između osnovnih baza su drvene ploče ograde koje prelaze i preko masivnih stubova. Ograda se pruža u pravcu jugozapad-sjeveroistok. Iznad ograde, na osnovnu bazu postavljena je sekundarna baza koju čine drvena kocka i profilirana kružna baza drvenog stuba. Drveni stubovi imaju kapitele oblika zasječene kupe. Pored potkovičastih lukova nad otvorima mahfila prema centralnom prostoru džamije, preko masivnih stubova postavljen je dekorativni, potkovičasti luk manjih dimenzija. Prostor iznad lukova do stropa ima ispunu od drvenih ploča. Podloga ograde je svjetlosmeđa, a detalji su rađeni tamnosmeđom bojom. Ploče ograde različito su tretirane u zavisnosti da li su postavljene na zidani stub ili zatvaraju otvor prema centralnom prostoru. Ploče na stubu imaju pravougaono polje bojeno tamnosmeđom bojom u kome je centralno postavljen svjetlosmeđi krug, stopljen sa podlogom ploče, sa tamnosmeđom stilizovanom zvijezdom petokrakom u njenoj sredini. Ploče ograde u otvoru također imaju tamnosmeđe pravougaono polje, koje je prekinuto centralnim krugom svjetlosmeđe boje i stopljeno sa podlogom ploče. Stilizovana zvijezda petokraka je na ovim pločama izdubljena. U tamnosmeđim pravougaonim poljima, svjetlosmeđom bojom oslikana je floralna dekoracija. Drvene ploče iznad lukova bojene su kao rešetka rotirana za 45 stepeni, sa naizmjenično bojenim poljima u tamno i svjetlosmeđoj boji. Polja iznad lukova uokvirena su tankom tamnosmeđom linijom koja prati liniju stubova i gornje linije polja nad lukovima.

Temelji i zidovi džamije su masivni i zidani punom opekom. Debljina zidova iznosi 65 sa malterom. Stubovi ulaznog trijema su također zidani punom opekom. Stropne konstrukcije su drvene. Lukovičasta kupola i baldahin nad sofama također su imale drvenu konstrukciju, a sa vanjske strane kupola je bila pokrivena olovom, a baldahin je vjerovatno bio obložen drvetom, malterisan, pa bojen u dvobojne vertikalne trake. Krovna konstrukcija četvervodnog i trovodnog krova koji su izgrađeni nakon rušenja kupole i baldahina je također drvena. Pokrov je bio crijep. Podovi i stropovi džamije su drveni, kao i stepeništa na mahfil i u munari.

Centralni prostor je, u enterijeru, po visini raščlanjen u **tri zone**. To su donja zona, gornja zona ili zona bifora i zona stropa. Zone imaju različito slikanu dekoraciju i otvore.

Donja zona odvojena je od poda soklom od ploča mermera bež podloge sa zelenim i bordo linijama. Unutarnje zidne površine oslikane su šablonskom ornamentikom, koja je karakteristična za razdoblje na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Osnovna boja na zidovima je blijedoplava, na kojoj se u harmoničnom ritmu smjenjuju motivi stilizovanog plavo-ljubičastog cvijeta povijenog u lijevu i desnu stranu i grančica lišća. Prostori između otvora u donjoj zoni i na mahfilu sa svih strana su obrubljeni trakom sa geometrijskim ornamentom.

Svjetlost putem prozorskih niša obasjava unutrašnji prostor. Svaka niša ima oslikani okvir koji imitira kamenu zid. Prozor, koji ima formu luka, podijeljen je na dva dijela, ukrašena dijagonalno postavljenim rombovima. Unutar rombova sporadično se pojavljuju vitražne pločice sa stiliziranim floralnim motivom bijele boje. U donjem dijelu prozora su dvokrakna vrata bez ukrasa izdijeljena na šest jednakih kvadratnih polja. Unutarnja niša prozora naglašena je slikanim dekorativnim ukrasom kojeg čini linija koja, prelamajući se, tvori u svome vrhu trokut a u dnu romb.

Donja zona i zona bifora razdvojene su horizontalnim vijencem u obliku tordiranog užeta koji se pruža uz vanjske zidove džamije i uz pregradni zid između ulaznog i centralnog prostora. Prodor svjetla kroz bifore u enterijer objekta pojačan je kosim zasijecanjem donje strane otvora, čime je on u

unutarnjosti objekta povećan. Prostor između potkovičastih lukova nad biforama i polukružnog luka oslikan je motivom u obliku trolista, sa narandžastim cvijetom u sredini kruga nad biforama. U zoni bifora prozori su naglašeni slikanim okvirom od stilizovanih krupnih cvjetova zelene boje. Unutrašnjost ovog okvira izvedena je kombinacijom žute linije i tanke narandžaste trake.

Prijelaz iz zone bifora u zonu stropa je zaobljen na spoju zidova i stropa, pa ima oblik obrnutog korita. Oslikan je predstavom stepenastog grudobrana. Strop iznad centralnog prostora džamije, geometrijskom trakom smeđe boje, podijeljen je na četiri polja. Unutar ovih polja pravilno su raspoređene krupne osmokrake zvijezde, gdje je svaki krak naglašen drugom pastelnom bojom. Između zvijezda su manji tamni cvjetovi. Strop iznad ulaznog prostora je jednostavan, blijedoplave boje sa dva polja, oivičen linijskim bordurama sa floralnim motivom.

Arhitektonska rješenja su naglašena upotrebom boje, koja negdje naglašava prozore a negdje prijelaz između konstruktivnih elemenata. Povezanost između slikane dekoracije i detalja je izražena. Prema rasporedu oslikanih motiva i cjelovitosti enterijera, zaključuje se da su i zidovi bili prethodno pripremljeni za oslikavanje.

Mihrab, mimber i ćurs spadaju u osnovne elemente svake džamije.

Mihrab je istaknut u odnosu na površinu jugoistočnog zida i u sredini ima polukružnu nišu sa polukupolom na vrhu. Način oslikavanja prve zone nastavlja se i na mihrabu. Sokl od mermernih ploča bež podloge sa zelenim i bordo linijama nastavljaju se sa obje strane na površine mihraba do niše. Ivice istaknutog dijela mihraba imaju vertikalnu traku sa geometrijskim ornamentom. Podloga je blijedoplava sa stilizovanim narandžasto-žutim cvjetovima u uglovima između niše i levhe ispod tordiranog vijenca koji sa zidova prelazi i preko mihraba. Kruna mihraba iznad tordiranog vijenca je pravilna, stepenasto oblikovana. U njenom centru je ispupčeni prsten sa levhom upisanom u njega. Vrh krune završen je vijencem u obliku stilizovanog cvijeta ljiljana. Širina mihraba je 2.11 a visina 4.60m.

Na vrhu mihraba u kružnoj formi ispisana je Bismila zlatnim slovima na plavoj podlozi sulus stilom arapskog pisma.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

U ime Boga, Milostivog, Samilosnog!

Ispod tog natpisa, je *sulus* stilom arapskog pisma u pravougaonoj formi (ispod tordiranog vijenca) napisan dio 39. ajeta treće sure:

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ

I dok se on u hramu stojeći molio, meleki ga zovnuše.

Mimber je postavljen uz jugozapadni zid. Dimenzije mimbera u osnovi su 0.98 x 3.06m. Visina do završnog vijenca iznosi 4.38, a do vrha alema cca. 6.10m. Nosiva konstrukcija, stepenište i obloga mimbera je izrađena od drveta. Pored svijetlo i tamnosmeđe boje kojom su tretirani drveni elementi enterijera, na mimberu nalazimo i bež boju. Na podnožju stepeništa mimbera prevladava tamnosmeđa boja sa rubovima naglašenim bež trakama. Ulaz mimbera čine dva stupa i kruna portala završena vijencem u obliku stilizovanog cvijeta ljiljana. Iznad ulaza je natpis napisan zlatnim slovima na crnoj podlozi *sulus* stilom arapskog pisma:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Nema boga osim Boga, Muhammed je Poslanik Božiji.

Ograda stepeništa mimbera je drvena u bež boji sa ispunom bojenom svjetlosmeđom bojom, gdje su u drvenoj ploči izdubljeni osmougaonici u dva reda. Prateći liniju ograde, sa donje strane traka stilizovanih cvjetova ljiljana se pojavljuje kao lajsna svjetlosmeđe boje. Vrh mimbera ima četiri stuba povezana potkovičastim lukom. Na drvenim pločama iznad lukova a ispod stropa mimbera oslikana je floralna dekoracija bež bojom na tamnosmeđoj podlozi. Strop mimbera blago je istaknut na tri strane u odnosu na stubove i lukove vrha mimbera. Sa tri strane, na stropu mimbera nalazi se vijenac sa stilizovanim cvjetovima ljiljana. Mimber je završen lukovičastom kupolom, sa osam segmenata. Na segmentima kupole bež bojom na tamnosmeđoj podlozi također je oslikana floralna dekoracija. Na vrhu kupole mimbera nalazi se metalni alem.

Ćurs se nalazi uz sjeveroistočni zid. Ćurs je također drveni, iz iste radionice kao i mimber. U osnovi ćurs je nepravilna šestougaona forma. Podignut je na centralni postament koji se lučno širi prema vanjskim stranicama. Na njemu također nalazimo bež, svijetlo i tamnosmeđu boju. Tretman bojom je identičan kao na mimberu, gdje je podloga bež, sa svjetlosmeđom floralnom dekoracijom na tamnosmeđoj podlozi u poljima na stranicama ćursa. Tamnosmeđa polja uokvirena su okvirom svjetlosmeđe boje. Na vrhu ćursa je tamnosmeđa profilirana ograda sa ravnom gornjom površinom.

Devet imena koja su uobičajena u bosanskim džamijama raspoređena su na tri džamijska zida. Sva imena su napisana *sulus* stilom arapskog pisma zlatnim slovima na plavoj podlozi.

Na mihrapskom zidu:

الله جل جلاله

Allah, Svevišnji. (desno)

محمد عليه السلام

Muhammed, mir s njim. (lijevo)

Na jugozapadnom zidu:

ابو بكر رضي الله عنه

Ebu Bekr, Allah bio zadovoljan s njim. (naprijed)

عثمان رضي الله عنه

Osman, Allah bio zadovoljan s njim. (u sredini)

حسن رضي الله عنه

Hasan, Allah bio zadovoljan s njim. (nazad)

بلال رضي الله عنه

Bilal, Allah bio zadovoljan s njim.

(na mahfilu iznad vrata za minaret)

Na sjeverozapadnom zidu:

عمر رضي الله عنه

Omer, Allah bio zadovoljan s njim.

علي رضي الله عنه

Alija, Allah bio zadovoljan s njim.

حسين رضي الله عنه

Husejn, Allah bio zadovoljan s njim.

Harem Šarene džamije u Tuzli zauzima prostor ispred ulazne fasade džamije, prema sjeverozapadu. Haremu se pristupa prilaznim stepenicama. Stazom od stepenica do sofa džamije sa njene obje strane su mezari sa nišanima. U harem se također može ući i sa sjeveroistočne strane, uz koju se nalazi **česma**. Uz ostale zidove džamije nema ostataka mezara. U haremu Šarene džamije u Tuzli danas se nalazi šest nišana starijih od džamije. Nišani pripadaju ranijoj džamiji sa haremom, koja je postojala na ovom mjestu.

1. Muški nišan sa mušebak turbanom veličine 16x15x75 cm. Natpis na nišanu napisan talik pismom na arapskom jeziku je djelomično oštećen.

المرحوم و المغفور محمد علي ابن علي قاضي زاده نور الله افندي حاكم المحكمه .... سنة 1252
في 21 ن

Pomilovani i oprošteni Mehmedalija, sin Alije Kadić, Nurulah efendija sudija u sudu.....Godina 1251, 21 šaban (01.12.1836).

2. Stari kameni nišan sa turbanom u gužve kvadratne osnovice 19x19 cm i visine 100cm. Nišan je bez natpisa sa isklesanim mačem s jedne i pravougaonom nišom s druge strane.

3. Kameni nišan sa turbanom u gužve dimenzija 14,5x15x55 cm. Nišan je utonuo u zemlju tako da mu je vidljiv samo početak tariha koji je napisan na arapskom jeziku *sulus* stilom arapskog pisma.

الفاحة هذا صاحب النشان

Fatiha. Vlasnik ovog nišana .....

4. Muški nišan sa turbanom dimenzija 17x15x63, bez natpisa.

5. Nišan u obliku stele dimenzija 24x15x70 cm, bez natpisa.

6. Nišan sa *čatal* turbanom kvadratne osnovice 15,5x15,5 i visine 90 cm ima oštećen i nečitak natpis na arapskom jeziku.

كل نفس ذائقة الموت المرحوم و المغفور له .... الحاخ درويش

Svako će kušati smrt. Pomilovani i oprošteni hadži Derviš .....

7. Nišan sa turbanom u gužve kvadratne osnovice 16x16 cm i visine 50 cm, sa hadžijskom trakom, bez natpisa.

Behram-begova medresa, izgrađena 1893. godine, bila je zgrada uglovnica, sa tri kraka. Zgrada je bila prizemnica, pokrivena ravnim krovom. Dužina ulazne jugozapadne fasade bila je 13m, krak prema istoku 15.5m a prema sjeveroistoku 33m. Objekat je zauzimao površinu od cca. 530m². U srednjem dijelu objekta se pored ulaza nalazila i dershana (predavaonica) a u bočnim kracima učionice. Centralna, ulazna fasada bila je orijentirana na jugozapad, a od nje su, pod uglom od 60 stepeni, išli kraci objekta prema istoku i sjeveroistoku. U osovini objekta, centralno je bio postavljen

ulazni portal. Ulazni portal bio je istaknut u odnosu na površinu zida i bio je viši od ostalih zidova objekta. Iznad ulaznih vrata prostor je u vidu dvije polukupole, postavljene jedna iznad druge sa stalaktitima u prvoj polukupoli. Na vrhu ulaznog portala nalazi se stepenasti grudobran. Sa obje strane ulaznog portala bila su dva pravougaona otvora u izduženoj pravougaonoj niši. Na kracima medrese, također nalazimo iste prozore, i to po pet na oba kraka. Na vrhu svih zidova medrese, kao na ulaznom portalu, bio je vijenac oblika stepenastog grudobrana. Behram-begova medresa građena je u pseudomaurskom maniru koji se ogledao u fasadi sa horizontalnim trakama u alternaciji crvene i žute boje.

Adaptacijom medrese ona je dobila sprat i bila je pokrivena četverovodnim krovom. Dvokrako stepenište dograđeno je u istočnom krilu. Na spratu medresa dobiva novu dershenu i učionice. Prozori na spratu su napravljeni prema izvornim na prizemlju i izduženi pravougaoni okvir je produžen, kako bi uokvirio oba otvora. Iznad portala otvoren je novi pravougaoni prozor. U vrijeme kad je izvedena adaptacija, fasada je obojena, čime je pseudomaurski karakter obrade fasada izmijenjen.

Zidovi medrese su bili masivni, zidani punom opekom.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Behram-begova (Šarena, Atik, Časna, Gradska) džamija sa grebljem i medresom je bila evidentirana u Zavodu za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, ali nije bila upisana u registar nepokretnih spomenika kulture.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nema podataka o istraživačkim i konzervatorskim radovima na ovom objektu.

Na objektu Šarene džamije **1960.** godine izvorna dvoslojno bojena fasada prekrivena je špricanom svjetložutom fasadom. Detalji u plitkom reljefu oko prozora su bojeni bijelo.

Na džamiji su još izvršene intervencije zamjene krova od crijepa na trovodnom krovu nad sofama sa pocinčanim limom.

Behram-begova medresa srušena je **1974.** godine. Ulazni portal medrese je sačuvan i restauriran u izvorno stanje. Portal je ponovno restauriran u periodu od **1992 – 1995** godine.

Inicijativom akademskog slikara Mevludina Ekmečića iz Tuzle sačuvan je ulazni portal u medresu, koji je nakon rušenja ostalog dijela zgrade obnovljen krajem februara **1975.** godine. Nije sačuvan izvorni tih nad ulazom u medresu.

5. Sadašnje stanje dobra

Dana 19. oktobra 2009.godine uvidom u postojeće stanje utvrđeno je sljedeće:

Šarena džamija:

- Fasada odgovara stanju iz 1960. godine. Završni sloj je djelimično ispucao;
- Munara je prebojena bež bojom, sa slabo vidljivim linijama koje su dijelile horizontalne trake;
- Džamija je u enterijeru očuvala izvorni izgled (mihrab, mimber, čurs, ograda mahfila i šablonsko slikarstvo);
- U mihrabskom zidu, na prozorima sa obje strane mihraba, vidljive su konstruktivne pukotine koje se pružaju od bifora ka prozorima u prvoj zoni;
- Na lukovima, iznad stubova sofa, vidljive su konstruktivne pukotine (na sjeveroistočnom i jugozapadnom luku na spoju zidova sofe sa džamijom);
- U enterijeru vidljiva su oštećenja u malteru na vezi stropa i jugozapadnog zida.

Portal Behram-begove medrese:

- Ostaci medrese – ulazni portal su u osnovi dimenzija 4.50 x 2.30m;
- Objekat je stabilan i relativno očuvan;
- Vidljive konstruktivne pukotine na jugozapadnom zidu portala (nastale lošim tretmanom temelja u ranijim restauracijama, koje nisu tretirane na slijeganje terena);
- Završni sloj fasade portala je oštećen;
- Oštećena podna obloga.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

- A. Vremensko određenje**
- B. Historijska vrijednost**
- C. Umjetnička i estetska vrijednost**
  - i. Kvalitet obrade

- ii. Kvalitet materijala
- iii. Proporcije
- iv. Kompozicija
- v. Vrijednost detalja
- vi. Vrijednost konstrukcije
- D. Čitljivost** (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)
  - iii. Djelo značajnog umjetnika ili graditelja
  - iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru
- E. Simbolička vrijednost**
  - ii. Sakralna vrijednost
  - iv. Vezanost za rituale ili obrede
  - v. Značaj za identitet grupe ljudi
- F. Ambijentalna vrijednost**
  - i. Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline
  - ii. Značenje u strukturi i slici grada
  - iii. Objekat ili grupa objekata je dio cjeline ili područja
- G. Izvornost**
  - ii. Materijal i sadržaj
  - iii. Namjena i upotreba
  - iv. Tradicija i tehnike
  - v. Položaj i smještaj u prostoru
  - vi. Duh i osjećanja
- H. Jedinstvenost i reprezentativnost**
  - i. Jedinstven ili rijedak primjerak određenog tipa ili stila

Sastavni dio ove odluke su:

- Imovinsko-pravna dokumentacija
  - kopija katastarskog plana za katastarske čestice broj 151/1 i 151/2 (novi premjer); izdat dana 13.10.2009. godine, sa sa izvodom iz posjedovnog lista broj 1442, sa identifikacijama katastarskih čestica broj 4/75, 4/76, 4/77 i 4/78 po starom premjeru; izdat dana 13.10.2010. godine;
  - kopija katastarskog plana za katastarske čestice broj 3/1 i 3/2 (novi premjer) sa izvodom iz posjedovnog lista broj 342, sa identifikacijama katastarskih čestica broj 4/100 i 4/101 po starom premjeru; izdat dana 15.01.2010. godine;
  - zemljišno-knjižni izvadak broj 1999, izdat dana 15.10.2009. godine;
  - zemljišno-knjižni izvadci broj 1999 i 452.
- Fotodokumentacija:
  - Fotografije postojećeg stanja Šarene džamije u Tuzli i Portala Behram-begove medrese, općina Tuzla snimljene su:
    - 04. novembra 2004.godine, fotografisao Emir Softić, dipl. ing. arh. (digitalni aparat CanonPowerShot G3);
    - 19. oktobar 2009. godine, fotografisao Hazim Numanagić, dipl. orj. (digitalni aparat CanonPowerShot 420);
    - 19. oktobra 2009. godine, fotografisala Nermina Katkić, cand. arh. (digitalni fotoaparat Sony Cyber-Shot DSC-H10);
- Ostala dokumentacija:
  - Arhitektonski snimak postojećeg stanja Šarene džamije u Tuzli (Snimali Medina Hadžihasanovć-Katana, dipl. ing. arh. i Nermina Katkić, cand. arh. nacрте uradila Nermina Katkić, cand. arh.).

6. Specifični rizici

- Slijeganje terena.

Korištena literatura

1941. Kreševljaković, Hamdija, *Turalibegov vakuf u Tuzli, prilog povijesti XVI stoljeća*, Sarajevo: Državna štamparija, 1941.

1959. Handžić, Adem, "Tuzlanske solane", Sarajevo: Orientalni institut u Sarajevu, *Prilozi za orijentalnu fililogiju*, sv. VIII-IX, 1958-59.

1971. Benković, Ambrozije, *Tuzlansko područje negda i sada, s posebnim osvrtom na vjerske prilike*, Đakovo: 1971.

1975. Handžić, Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo: Svjetlost, 1975.

1982. Hadžimehanović, Refik M., „Ljetopis tuzlanskih džamija“, *Takvim 1982*, Sarajevo: Rijaset IZ Bosne i Hercegovine, 1982.

1987. Krzović, Ibrahim, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*, Sarajevo: Umjetnička galerija BiH, 1987.

1998. Kurto, Nedžad, *Arhitektura Bosne i Hercegovine razvoj Bosanskog stila*, Sarajevo: Sarajevo Publishing, Međunarodni centar za mir, 1998.

1999. Bećirbegović, Madžida, *Džamije sa drvenom munarom u BiH*, Sarajevo: Sarajevo-Publishing, 1999.

2004. Sarić, Sajma, „Behrambegova medresa u Tuzli“, *Stav*, časopis za društvena pitanja, kulturu i umjetnost, godina II. broj 8-9, Tuzla, Narodna i univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“, Monos, Gračanica, 2004.

2006. Djedović, Rusmir, „Vakufi u Tuzli od XVI do XX stoljeća“, *Zbornik radova*, Ciklus tribina „Veliki vakifi Bosne“, Tuzla: BZK Preporod, Općinsko društvo Tuzla, 2006.

- Dokumentacija Arhiva Bosne i Hercegovine.
- Dokumentacija JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa tuzlanskog kantona.
- Foto dokumentacija Medžlisa IZ Tuzla.
- Foto dokumentacija JU Behram-begova medresa u Tuzli.

---

(1) Handžić, Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo: Svjetlost, 1975., 15.

(2) 1548. godine Donja Tuzla se spominje kao kasaba.

(3) U periodu od 1533. do 1548. godine ne postoje izvori o području Donje Tuzle.

(4) Nema pisanih dokumenata o Behram-begu.

(5) Djedović, Rusmir, „Vakufi u Tuzli od XVI do XX stoljeća“, *Zbornik radova*, Ciklus tribina „Veliki vakifi Bosne“, Tuzla: BZK Preporod, Općinsko društvo Tuzla, 2006., 73.

(6) kolegij nevjernih sofi

(7) Handžić, Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo: Svjetlost, 1975, 15.

(8) Prema sličnim objektima iz ovog perioda pretpostavlja se da je drveno kube ustvari bila unutarnja tavanska kupola (op. MHK)

(9) Hadžimehanović, Refik M., „Ljetopis tuzlanskih džamija“, *Takvim 1982*, Sarajevo: Rijaset IZ Bosne i Hercegovine, 1982., 118.

(10) Djedović, Rusmir, „Vakufi u Tuzli od XVI do XX stoljeća“, *Zbornik radova*, Ciklus tribina „Veliki vakifi Bosne“, Tuzla: BZK Preporod, Općinsko društvo Tuzla, 2006., 71.

(11) Više podataka o požaru u „telegrafska depeša vilajetskoj vladi broj 274 od 19. septembra 1871. godine“.

(12) Krzović, Ibrahim, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*, Sarajevo: Umjetnička galerija BiH, 1987., 113.

(13) *Salnama* se čuva u Gazi-Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

(14) *ibid.*

(15) Sarić, Sajma, „Behrambegova medresa u Tuzli“, *Stav*, časopis za društvena pitanja, kulturu i umjetnost, godina II, broj 8-9, Tuzla, Narodna i univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“, Monos, Gračanica, 2004., 94.

(16) Šabić, Šefket, Kratki podaci o nižoj okružnoj medresi u Tuzli, Izvještaj za 1939/40, Tuzla: 1940., 3.

(17) *ibid.*, 95.

(18) visine dijelova objekta preuzete su sa austrougarskog projekta, pa se mogu javiti mala odstupanja

